Dr. sc. Ivan Kosnica, viši asistent
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

UTVRĐIVANJE DRŽAVLJANSTVA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1849. – 1880.

UDK: 342. 71
Pregledni rad
Primljeno: 12. 02. 2014.

Osnovni cilj rada je izložiti problematiku utvrđivanja državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju od proglašenja Oktroiranog ustava do stupanja na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva 1880. godine. U prvom dijelu ukratko se izlaže razvoj državljanstva od 1849. do 1880. godine. U nastavku se analiziraju nedostaci državljanskog prava s obzirom na utvrđivanje državljanstva, obrazlaže se teza o općinskoj pripadnosti kao osnovnom načinu utvrđivanja državljanstva i izlaže se problematika osoba nepoznate općinske pripadnosti

Ključne riječi: *državljanstvo, općinska pripadnost, Hrvatska i Slavonija*

UVOD

Predmet je rada utvrđivanje državljanstva na prostoru Hrvatske i Slavonije u razdoblju od uvođenja modela austrijskog državljanstva Oktroiranim ustavom od 4. ožujka 1849.[1] i popratnim propisima, među kojima su najznačajniji bili Austrijski opći građanski zakonik (u nastavku: OGZ) i Patent o iseljenju,[2] do 8. siječnja 1880. godine, odnosno do stupanja na snagu ugarsko-hrvatskog Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva kojim su ukinuti austrijski propisi i kojim je materija stjecanja, gubitka i utvrđivanja državljanstva cjelovito regulirana.[3]

---

[1] Oktroirani ustav od 4. ožujka 1849. vidi u: Bernatzik, Edmund, *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, Wien, 1911., str. 150-166.

[2] OGZ i Patent o iseljenju stupili su na snagu u Hrvatskoj i Slavoniji 1. svibnja 1853. godine. Vuković, Mihajlo, *Opći građanski zakonik*, Zagreb, 1955., str. V.; Ivanda, Stipe (ur.), *Zbirka propisa o državljanstvu hrvatskomu,* Zagreb, 1995., str. 289.-290.; Stjecanje državljanstva bilo je regulirano člancima 28.-31. OGZ-a i popratnim dekretima, dok je gubitak državljanstva bio reguliran Patentom o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832. godine. Izvorni tekst OGZ-a u: *Justizgesetzsammlung*, 946./1811.; Patent o iseljenju u: *Justizgesetzsammlung*, 2557./1832.; Odredbe patenta koje se odnose na državljanstvo na hrvatskom jeziku vidi u: Ivanda, Stipe (ur.), *Zbirka propisa o državljanstvu hrvatskomu,* Zagreb, 1995., str. 290-293.; O stjecanju i gubitku državljanstva vidi u: Derenčin, Marian, *Tumač k obćemu austrijskomu gradjanskomu zakoniku,* knjiga I, Zagreb, 1880., str. 190.-207.

[3] Zakon o državljanstvu proglašen je u oba doma Ugarsko-hrvatskog sabora 24. prosinca 1879. godine. Usp. Zakonski članak L. od 1879. godine o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* (u nastavku: *SZ*), 1880., Komad VII.; Zakon je stupio na snagu petnaesti dan od proglašenja u Saboru. Usp. čl. 5. *Zakonskog članka XII. 1870., zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora o proglašavanju zajedničkih ugarsko-hrvatskih zakona u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji,* u: *SZ,* komad XII., 1870.

U radu ćemo dati odgovor na pitanje na koji način je utvrđivano državljanstvo u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju od 1849. do 1880. godine. Pozitivnopravni odgovor da su državljani oni koji su temeljem važećih propisa stekli državljanstvo i nisu ga nakon stjecanja izgubili nije zadovoljavajući s obzirom na činjenicu da početkom razdoblja sve do 1. svibnja 1853. godine u Hrvatskoj i Slavoniji nisu postojali propisi o stjecanju i gubitku austrijskog državljanstva. Nadalje, i nakon što je OGZ-om i popratnim dekretima regulirana materija stjecanja i gubitka državljanstva, problem je bio u tome što ti propisi nisu sadržavali norme kojima bi bila uređena pitanja „početnog“ određenja austrijskih državljana u Hrvatskoj i Slavoniji, a također nisu postojale ni centralno vođene službene evidencije državljana temeljem kojih bi državna vlast izdavala potvrdu o državljanstvu. Svi prethodno navedeni problemi rezultirali su specifičnim problemima utvrđivanja državljanstva.

Rad smo podijelili na nekoliko osnovnih cjelina. U prvoj cjelini dajemo kratak prikaz državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji od 1849. do 1880. godine. U drugoj cjelini izlažemo nedostatke državljanskog prava i problem utvrđivanja državljanstva od 1849. do 1880. godine. U nastavku rada izlaže se teza o općinskoj pripadnosti kao temeljnom načinu utvrđivanja državljanstva. Nakon toga izlaže se problematika osoba bez općinske pripadnosti. Ovaj dio rada podijelili smo na dvije manje cjeline, cjelinu o utvrđivanju općinske pripadnosti presumiranih državljana i cjelinu o utvrđivanju općinske pripadnosti osoba čije je državljanstvo bilo sporno. Zbog činjenice da je problematika utvrđivanja državljanstva na prostoru Hrvatske i Slavonije u razdoblju od 1849. do 1880. godine neobrađena u hrvatskoj pravnopovijesnoj znanosti, rad se u velikoj mjeri temelji na arhivskoj građi.

O DRŽAVLJANSTVU U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1849. – 1880.

Pretpostavke za uvođenje modernog državljanstva u Hrvatsku i Slavoniju nastupile su 1848. godine, ukidanjem staleškog poretka i uvođenjem načela jednakosti državljana. Takvo, moderno shvaćanje državljanstva, iako temeljeno i na brojnim feudalnim reliktima poput izbora zastupnika u korporacijama, proklamirao je Izborni red iz 1848. godine.[4] Sam institut državljanstva 1848. godine ipak nije reguliran zbog kratkoće zasjedanja Sabora kao i činjenice da se Sabor prvenstveno bavio pitanjima državnopravnog položaja Hrvatske i Slavonije u sklopu Monarhije što je bilo ujedno i prethodno pitanje koje je trebalo biti riješeno prije rasprava o državljanstvu i modalitetima njegova stjecanja i gubitka.

Novo razdoblje u razvoju državljanstva na prostoru Hrvatske i Slavonije započelo je uvođenjem Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849. godine u Hrvatsku

[4] Vidi, *Naredba o pozivanju i zastupanju Sabora kraljevinah Dalmacie, Hervatske i Slavonie imajućem se deržat dana 5. i sliedećih mieseca lipnja t.g. u Zagrebu, napravljena u Vijeću banskom dana 8. i sliedećih mieseca svibnja 1848.*, objavljena u: Čepulo, Dalibor, Krešić, Mirela, Hlavačka, Milan, Reiter, Ilse, *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century, Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818-1849*, *Vol. 9.*, Berlin, New York, 2010., str. 47-50.

i Slavoniju 6. rujna 1849. godine.[5] Ustav sadrži osnovna pravila o državljanstvu među kojima je najvažnije pravilo o jednom, austrijskom državljanstvu za sve zemlje Habsburške Monarhije.[6] Ustav, nadalje, određuje da će radi detaljnog uređenja državljanstva biti donesen poseban zakon o stjecanju, izvršavanju i gubitku državljanstva.[7] Ovaj zakon, međutim, za vrijeme važenja ustava nije donesen.

U razdoblju otvorenog apsolutizma, koje je započelo Silvestarskim patentom od 31. prosinca 1851. godine, zadržano je jedinstveno austrijsko državljanstvo za čitavu Monarhiju.[8] Pravna praznina u hrvatsko-slavonskom pravnom sustavu popunjena je u ovom razdoblju 1. svibnja 1853., stupanjem na snagu Austrijskog općeg građanskog zakonika i popratnih propisa među kojima je najvažniji bio Patent o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832. godine. Tim je propisima u Hrvatsku i Slavoniju uveden austrijski sustav stjecanja i gubitka državljanstva koji je dotad bio na snazi u austrijskim nasljednim zemljama. Ovaj sustav stjecanja državljanstva temeljio se na načelu *ius sanguinis,* dok se sustav gubitka državljanstva temeljio na načelu gubitka državljanstva iseljavanjem. Bitan nedostatak sustava bila je njegova fragmentarnost, naročito u uređenju stjecanja državljanstva pa su pravne praznine popunjavane analognom primjenom propisa o općinskoj pripadnosti.[9]

Slomom otvorenog apsolutizma 1860. godine, uslijedilo je novo razdoblje u državljanskom pravu koje karakterizira supostojanje austrijskog državljanstva koje je predstavljalo vid javnopravne pripadnosti Monarhiji i hrvatsko-slavonske pripadnosti koja je bila vid javnopravne pripadnosti Hrvatskoj i Slavoniji. Hrvatsko-slavonska pripadnost ograničila je doseg austrijskog državljanstva jer je, primjerice, bila bitan uvjet izbornoga prava.[10]

Sklapanjem Austro-ugarske nagodbe 1867. godine, priznato je posebno državljanstvo za zemlje ugarske krune. Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. državljanstvo je definirano kao zajednički nepragmatički posao u kojem je zakonodavstvo zajedničko, ugarsko-hrvatsko, dok je izvršna vlast u poslovima državljanstva pridržana autonomnim hrvatsko-slavonskim organima.[11] Zakon o

[5] O proglašenju Oktroiranog ustava u Hrvatskoj i Slavoniji vidi: Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918.,* Split, 2004., str. 439.

[6] Usp. čl. 23. Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849.

[7] Usp. čl. 23. Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849.

[8] Silvestarski patent vidi u: Bernatzik, *op. cit.,* str. 208-216.

9 O analognoj primjeni propisa o općinskoj pripadnosti u državljanskom pravu vidi: Derenčin, *op. cit.*, str. 193.; O analognoj primjeni propisa o općinskoj pripadnosti u austrijskom državljanskom pravu vidi: Milner, Emanuel, Österreichische Staatsbürgerschaft und der Gesetzartikel L:1879 über den Erwerb und Verlust der *Ungarischen Staatsbürgerschaft*, Tübingen, 1880., str. 5-6.

[10] Usp. čl. 8. Izbornog reda iz 1861. Izborni red za hèrvatsko-slavonski sabor iz godine 1861., u: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, II-66adl.1.

[11] Usp. čl. 10. Hrvatsko-ugarske nagodbe. Hrvatsko-ugarska nagodba u: Smrekar, Milan, *Ustavno zakonoslovlje: Sbirka ustavnih zakona i propisa valjanih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1888., str. 6.-20.; Podjelu zajedničkih nepragmatičkih poslova u dvije grupe, ovisno o tomu jesu li zakonodavstvo i izvršna vlast zajednički ili je zajedničko samo zakonodavstvo, vidi u: Krišković, Vinko, *Upravno pravo/ predavanja Vinka Kriškovića*, Zagreb, oko 1910., str. 16-19.

stjecanju i gubitku državljanstva nije, međutim, odmah donesen. Zbog toga su za stjecanje i gubitak državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji i dalje bili važeći propisi iz vremena otvorenog apsolutizma. Uz te propise, u pojedinim slučajevima bili su vrlo značajni i brojni međunarodni ugovori među kojima je posebno značajan bio međunarodni ugovor sklopljen između Austro-Ugarske Monarhije i SAD-a.[12] Materija stjecanja i gubitka državljanstva unificirana je tek 8. siječnja 1880. godine stupanjem na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Ovim zakonom ukinute su odredbe OGZ-a o državljanstvu, odredbe Patenta o iseljenju koje su se odnosile na državljanstvo, kao i popratni dekreti.[13] Uz državljanstvo, i u nagodbenom razdoblju, slično kao i u razdoblju provizorne ustavnosti, javnopravni status osoba bio je bitno određen hrvatsko-slavonskom pripadnošću. Hrvatsko-slavonska pripadnost osnovu je imala u odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe, naročito u članku 34. kojim je određeno da će Hrvatska i Slavonija u zajednički Ugarsko-hrvatski sabor slati zastupnike birane u Hrvatsko-slavonskom saboru, zatim u članku 46. kojim je određeno da će u hrvatsko-slavonske odsjeke u Središnjoj vladi i u organe Središnje vlade u Hrvatskoj i Slavoniji biti imenovani, ukoliko to bude moguće, *domaći sinovi* te u članku 59. u kojem je stanovništvo Hrvatske i Slavonije definirano kao politički narod. Hrvatsko-slavonska pripadnost posebno je bila značajna kod izbora za Hrvatsko-slavonski sabor.[14]

NEDOSTACI DRŽAVLJANSKOG PRAVA I PROBLEM UTVRĐIVANJA DRŽAVLJANSTVA 1849. – 1880.

Osnovni nedostatak državljanskog prava u početku razdoblja bio je u činjenici da u Hrvatskoj i Slavoniji nisu postojali moderni propisi o stjecanju i gubitku austrijskog državljanstva. S obzirom na navedeno, nije postojala ni odgovarajuća norma o tome koga se treba smatrati austrijskim državljaninom.

Pravna praznina u državljanskom pravu prevladana je stupanjem na snagu OGZ-a i popratnih dekreta u Hrvatsku i Slavoniju 1. svibnja 1853. godine. Međutim, ovi propisi, iako predstavljaju modernizaciju s obzirom na činjenicu da reguliraju problematiku državljanstva, imali su bitan nedostatak u činjenici da nisu detaljno odredili i stabilizirali državljanski korpus. Drugim riječima, austrijski propisi ne sadrže uključujuće načelo presumpcije austrijskog državljanstva ili temeljni kriterij koji bi poslužio za početno definiranje državljanskog korpusa. Uvedeni propisi ne sadrže, primjerice, načelo *ius soli* koje je sadržano u Zakonu o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva koji je stupio na snagu u Hrvatskoj i

[12] Vidi Zakonski članak XLIII:1871. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o državnom ugovoru, sklopljenom 20. rujna 1870. sa Sjedinjenim Američkim Državama u predmetu uređenja državljanstva iseljenika, *SZ,* 1871., komad XXII.

[13] Usp. čl. 48., st. 1. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

[14] Izbornim zakonom kao temeljni uvjet izbornog prava navedena je zavičajnost u nekoj od općina Kraljevine Hrvatske i Slavonije ili, alternativno, rođenje u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Usp. čl. 7. Zakonskog članka III: 1870. sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije o izbornom redu za sabor istih kraljevina, *SZ,* 1870., komad XV.; Usp. čl. 10. Zakonskog članka II: 1870. sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o uređenju sabora istih kraljevina, *SZ,* 1870., komad XV.

Slavoniji na kraju razdoblja, 8. siječnja 1880. godine, a kojim je određeno da su ugarski državljani, ukoliko se ne dokaže suprotno, svi rođeni u zemlji, odnosno svi koji su nađeni i odgojeni ili othranjeni u zemlji.[15] Slično pravilo o presumpciji „domaćeg" državljanstva svih koji stanuju u Osmanskom Carstvu sadržavao je, primjerice, i Zakon o državljanstvu Osmanskog Carstva iz 1869. godine.[16] Iako je pozitivna presumpcija o državljanstvu mogla biti oborena, ovakva je odredba bila vrlo značajna jer je stabilizirala institut državljanstva.

Valja reći da prethodna konstatacija o nepostojanju pravila koje bi djelovalo stabilizirajuće na institut državljanstva važi za tekst OGZ-a koji je 1. svibnja 1853. godine stupio na snagu u Hrvatskoj i Slavoniji, no ne i za izvorni tekst OGZ-a koji je 1. siječnja 1812. stupio na snagu u austrijskim nasljednim zemljama.[17] Naime, izvorni tekst OGZ-a sadržavao je načelo *ius domicili* kao stabilizirajuće načelo. Ovo načelo bilo je definirano u članku 29. na način da se državljanstvo stjecalo desetogodišnjim prebivanjem u zemlji uz uvjet da stranac kroz tih deset godina nije počinio neko zločinstvo.[18] Važnost ove odredbe za dokazivanje državljanstva bila je iznimna. Naime, ukoliko je osoba dokazala desetogodišnje kontinuirano prebivanje tijekom kojega nije počinila zločinstvo, osoba je ujedno dokazala i svoje državljanstvo. Ova odredba je, međutim, u austrijskim nasljednim zemljama ukinuta 1833. godine s ciljem sprečavanja nekontroliranog ulaska stranaca u državljanstvo.[19] S obzirom na to, ova odredba nije uvedena ni u Hrvatsku i Slavoniju.

Činjenica da austrijski sustav državljanskog prava uveden u Hrvatsku i Slavoniju nije sadržavao presumpciju ili temeljno određenje državljanskog korpusa stvorila je probleme u praksi. Tako je, primjerice, u primjeni članka 28. OGZ-a o tome da austrijsko državljanstvo stječe dijete austrijskog državljanina, kao prethodno pitanje moglo biti postavljeno pitanje dokazivanja državljanstva oca i utvrđivanja činjenice je li otac austrijski državljanin. Dodatna otegotna okolnost bila je u tome što u promatranom razdoblju nisu postojale službene evidencije o državljanima na temelju kojih bi vlasti izdavale potvrdu o državljanstvu.

---

[15] Usp. čl. 19. Zakonskog članka L. od 1879. godine o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

[16] Osobe koje su tvrdile suprotno morale su to dokazati. Usp. čl. 9. Zakona o državljanstvu od 19. siječnja 1869. godine. Zakon vidi u: Flournoy, Richard W. Jr. i Hudson, Manley O. (ur.), *A Collection of Nationality Laws of Various Countries as Contained in Constitutions,Statutes and Treaties*, New York, 1929., str. 568-569.

[17] Zemlje u kojima je OGZ 1. siječnja 1812. stupio na snagu vidi u: Vuković, *op. cit.,* Zagreb, 1955., str. V.

[18] Usp. čl. 29. OGZ-a; Zločinstvo je prema tada važećem kaznenom zakonu predstavljalo težu povredu pravnog poretka. Kazneni zakon o zločinstvima i teškim redarstvenim prestupcima, od 3. rujna 1803., u: *Justizgesetzsammlung*, 626./1803.

[19] Do ukidanja ove odredbe 1833. godine došlo je zbog revolucija u Francuskoj, Belgiji, Poljskoj i Italiji i straha austrijskih vlasti od nekontroliranog ulaska stranaca u državljanstvo. Burger, Hannelore, Passwesen und Staatsbürgerschaft, str. 117-124., u: Heindl, Waltraud; Saurer, Edith (ur.), Grenze und Staat: Passwesen, Staatsbuergerschaft, Heimatrecht und Fremdengesetzgebung in der oesterreichischen Monarchie 1750-1867., Wien, 2000.; Gosewinkel, Dieter, *Einbürgern und Ausschließen: Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland*, Bonn, 2003., str. 38.

OPĆINSKA PRIPADNOST I UTVRĐIVANJE DRŽAVLJANSTVA 1849. – 1880.

S obzirom na prethodno navedene nedostatke državljanskog prava, državljanstvo je u ovom razdoblju utvrđivano pomoću općinske pripadnosti. Takva praksa imala je uporište u dva bitna čimbenika, a to su municipalna tradicija i odnos općinske pripadnosti i državljanstva kakav je uspostavljen za vrijeme pseudoustavnosti.

U municipalnom je sustavu tijekom feudalizma javnopravna pripadnost shvaćena prije svega lokalno. Drugim riječima, sustav državljanske pripadnosti temeljio se na pripadnosti osoba nekoj od jurisdikcija pa se državljanska pripadnost dokazivala dokazivanjem pripadnosti nekoj jurisdikciji.[20] Stanovnici grada, odnosno građani, državljansku su pripadnost mogli dokazati dokazivanjem pripadnosti slobodnom kraljevskom gradu, odnosno dokazivanjem građanstva u slobodnom kraljevskom gradu,[21] plemstvo je državljansku pripadnost moglo dokazati dokazivanjem pripadnosti županiji,[22] a ostalo stanovništvo dokazivanjem upisa u imenik poreznika neke od općina.[23] Idejni obrazac prema kojemu javnopravnu pripadnost osoba definiramo prvenstveno kroz pripadnost pojedinoj jurisdikciji, iako tipičan za feudalizam, nije nestao slomom feudalnog poretka, nego je nastavio živjeti u novim okolnostima uspostave modernog državljanstva.

Na municipalnu tradiciju nastavio se i nov sustav državljanstva i općinske pripadnosti koji je uspostavljen za vrijeme pseudoustavnosti. Zameci novog sustava vidljivi su već u Oktroiranom ustavu iz 1849. godine u kojem su odmah iza odredbi o austrijskom državljanstvu sadržane i odredbe o općini (čl. 33. i 34. Oktroiranog ustava),[24] no do pune uspostave sustava došlo je 1850., odnosno 1851.

---

[20] Osim dokazivanjem pripadnosti pojedinoj jurisdikciji, osobe koje su svečano primljene za državne pripadnike državnu pripadnost su mogle dokazati i diplomom o dodjeli *indigenata* (*diploma indigenatus*). O diplomi više u: Lanović, Mihajlo, *Privatno pravo Tripartita,* Zagreb, 1929., str. 143.

[21] Pripadnike grada u starom „režimu“ zovemo općinari (*incolae*), dok su pripadnici grada s posebnim pravima građani (*cives*). O ove dvije vrste pripadnosti gradu vidi: Mutavdjić, Koloman, *Zavičajno pravo: Zakon od 30. travnja 1880. ob uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava*, Zagreb, 1894., str. 234.-236.; Usp. i Lanović, *op. cit*., str. 143.

[22] Vidi primjer hrvatskih plemića koji su prilikom doseljavanja u Ugarsku, da bi zadržali plemićki status, od svoje dotadašnje hrvatske županije tražili dokaz o plemstvu. Ovo je ujedno bio dokaz o državljanskoj pripadnosti. Tobler, Felix, Migracije hrvatskog srednjeg i nižeg plemstva u područje austrijsko-ugarske granice u 16. i 17. stoljeću i problem „familijara“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, listopad 1979., str. 10.-11.

[23] To stoga što se državna pripadnost stjecala upisom u imenik poreznika neke od općina. Lanović, *op. cit*., str. 143.

[24] Pri tome Ustav materiju općinske pripadnosti regulira vrlo šturo odredbom da je primanje novih članova u općinu jedno od temeljnih prava općine (Usp. čl. 33., st. 1. b) i odredbom da će se materija primanja novih članova u općinu urediti zakonima o općinama (Usp. čl. 33., st. 2.).

godine, uvođenjem propisa koji su regulirali općinsku pripadnost u Zagrebu,[25] Osijeku[26] i gradovima i trgovištima s magistratima.[27]

Sustav državljanstva i općinske pripadnosti temeljio se na načelu da svaki od državljana mora biti pripadnik neke od općina.[28] Veza državljanstva i općinske pripadnosti osigurana je i pravilom prema kojemu je austrijsko državljanstvo bilo nužan uvjet stjecanja pripadnosti općini, što je bilo novina u odnosu na prethodno feudalno razdoblje.[29] Veza državljanstva i općinske pripadnosti vidljiva je i u tome što je osnovno načelo stjecanja državljanstva i osnovno načelo stjecanja općinske pripadnosti bilo načelo *ius sanguinis*.[30] Nadalje, veza državljanstva i općinske pripadnosti vidljiva je i kod redovne naturalizacije jer su stranci sa stjecanjem austrijskog državljanstva obvezno stjecali i općinsku pripadnost u nekoj od općina.[31] Naposljetku, veza općinske pripadnosti i državljanstva bila je vidljiva i u tome da su osobe gubitkom državljanstva uvijek gubile i općinsku pripadnost.[32]

S obzirom na istaknute veze državljanstva i općinske pripadnosti možemo zaključiti da su državljanstvo i općinska pripadnost bili komplementarni elementi šireg sustava javnopravne pripadnosti kakav je uveden u Hrvatsku i Slavoniju u razdoblju pseudoustavnosti. Prethodno izložen sustav zadržan je i kasnije novim

[25] *Carski patent od 7. rujna 1850., kojim je odobren i u kriepost stavljen privremeni obćinski red za kraljevski grad Zagreb*, u: *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju* (u nastavku: *ZZVL*), kom. VII., br. 43., 2. prosinca 1850.

[26] *Carski patent od 7. rujna 1850., kojim je odobren i u kriepost stavljen privremeni obćinski red za kraljevski grad Osiek*, u: *ZZVL*, kom. VIII., br. 45., 9. prosinca 1850.

27 *Privremena banska naredba od 19. kolovoza 1851. za opravljanje obćinskih poslova u gradovihi trgovištih s magistrati kraljevine Hrvatske i Slavonije*, u: *ZZVL*, kom XVIII., br. 146., od 11. listopada 1851.; Iako je u to vrijeme donesena i Privremena banska naredba za vanjske općine bez magistrata, ona nije sadržavala odredbe o općinskoj pripadnosti. Ova pravna praznina popunjena je na način da su za stjecanje i gubitak općinske pripadnosti u tim općinama u razdoblju od 1851. do 1859. godine primjenjivana pravila sadržana u Privremenoj banskoj naredbi od 19. kolovoza 1851. za gradove i trgovišta s magistratima. Vidi mišljenje Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade u: HR Hrvatski državni arhiv, fond 79-Unutarnji odjel Zemaljske vlade za kraljevine Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju (u nastavku: HDA 79-UOZV), kutija 311, sv. 4-1 20165/1880.

[28] Mutavdjić, *op. cit.*, str. 248.-249.; Iznimka od ovog načela bili su stalno namješteni javni službenici, podvornici, koji su sklapanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe, temeljem članka 29. OGZ-a, u Hrvatskoj i Slavoniji stekli ugarsko-hrvatsko državljanstvo, no koji temeljem propisa o općinskoj pripadnosti nisu stekli i općinsku pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji. Ova iznimka otklonjena je kasnije uredbama Zemaljske vlade kojima je tim osobama podijeljena općinska pripadnost u općini njihovog uredovnog sjedišta. Mutavdjić, *op. cit.*, str. 21.-24.; Smrekar, Milan, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji,* knjiga III., Zagreb, 1902., str. 146.-147.

[29] Usp. čl. 4. Privremenog općinskog reda za kraljevski grad Zagreb, čl. 3. Privremenog općinskog reda za kraljevski grad Osijek, Usp. čl. 3. Privremene banske naredbe od 19. kolovoza 1851. godine; Stav o subordiniranosti općinske pripadnosti državljanstvu bečko Ministarstvo unutarnjih poslova izrazilo je već 30. kolovoza 1850., dakle i prije uvođenja propisa o općinskoj pripadnosti. Mutavdjić, *op. cit.*, str. 234.-235.

[30] Usp. čl. 28. OGZ-a; Usp. čl. 7. Privremenog općinskog reda za kraljevski grad Zagreb, čl. 6. Privremenog općinskog reda za kraljevski grad Osijek, Usp. čl. 5. Privremene banske naredbe od 19. kolovoza 1851. godine.

[31] Derenčin, *op. cit.*, str. 199.

[32] Usp. čl. 12. a) Privremenog općinskog reda za kraljevski grad Zagreb, čl. 12. a) Privremenog općinskog reda za kraljevski grad Osijek, Usp. čl. 11. a) Privremene banske naredbe od 19. kolovoza 1851. godine.

općinskim zakonom koji je uveden u Hrvatsku i Slavoniju potkraj otvorenog apsolutizma,[33] a slično je bilo i nakon uspostave ugarsko-hrvatskog državljanstva prema Zakonu o uređenju općina i trgovišta bez uređenog magistrata 1870. godine.[34]

Uspostavljanje sustava komplementarne pripadnosti općini i državi (isprva Monarhiji, a od 1868. godine zemljama ugarske krune) imalo je za posljedicu da se državljanstvo moglo dokazati i posredno, dokazivanjem općinske pripadnosti. Da je državljanstvo dokazivano pomoću općinske pripadnosti, vidljivo je i iz upravne prakse. Navodimo u tom smislu slučaj Antuna Kerausa iz razdoblja ugarskog-hrvatskog državljanstva u kojem je Zemaljska vlada u odgovoru na upit ugarskog ministra unutarnjih poslova o Kerausovom državljanstvu izrijekom zauzela stav da je satnik Antun Keraus ugarsko-hrvatski državljanin jer je zavičajnik (općinski pripadnik) grada Siska pa prema tome i ugarsko-hrvatski državljanin. Prema mišljenju Zemaljske vlade on ne bi mogao biti općinski pripadnik da nije ujedno i državljanin.[35]

Budući da je propisima koji su regulirali problematiku općinske pripadnosti općinama nametnuta dužnost vođenja imenika općinskih pripadnika, ovi su imenici, u nedostatku imenika državljana, korišteni kao zamjenske evidencije o državljanima. Na temelju tih evidencija, općinskim su pripadnicima izdavane domovnice koje su bile dokazi o općinskoj pripadnosti, ali su služile i kao dokaz državljanstva.[36]

Iz prethodnih izlaganja vidljivo je da je općinska pripadnost bila važan način utvrđivanja državljanstva. Valja pri tome imati u vidu da definiranje državljanskog korpusa pomoću općinske pripadnosti nije bilo hrvatska specifičnost. Primjerice, u Njemačkoj je državljanstvo utvrđivano pomoću općinske pripadnosti,[37] a tako je bilo i u Austriji.[38] Razloge utvrđivanja državljanstva temeljem općinske pripadnosti

---

[33] Usp. čl. 33. Carskog patenta od 24. travnja 1859. godine kojim se izdaje novi općinski zakon, u: *Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XII., broj 82., 1859.; Dio Patenta koji se odnosi na općinsku pripadnost vidi u: Mutavdjić, *op. cit.*, str. 218-233.

[34] Usp. čl. 4. Zakonskog članka XVI:1870. o uređenju općina i trgovišta, koja nemaju uređenog magistrata, *SZ,* 1871., komad III.; Valja pri tome imati u vidu činjenicu da je u ovom zakonu državljanstvo nazvano hrvatsko-slavonskim što je u praksi izazvalo reakcije s obzirom na mogućnost ugarskih općinskih pripadnika da steknu općinsku pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji. HDA 79-UOZV, kutija 459, sv. 13-13 4827/1878.

[35] HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 5816/1879.

[36] Domovnice su imale svojstvo javnih isprava, bile su dvojezične, na hrvatskom i na njemačkom jeziku, a u njima je navođen niz podataka o općinskom pripadniku, među ostalim, ime, zvanje, opis osobe, vjeroispovijest i stalež. Primjerak domovnice vidi u: HDA 79-UOZV, kutija 311, 4-1 5514/1878 (25004/80). O domovnici vidi i: Mutavdjić, *op. cit.*, str. 254.-256.

[37] Fahrmeir, Andreas, *Citizens and Aliens: Foreigners and the Law in Britain and the German States, 1789-1870*, New York, Oxford, 2000., str. 64.

[38] Slučaj u kojem je državljanstvo utvrđivano pomoću općinske pripadnosti vidi u: *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*, Zagreb, godište 1880., str. 169-170.; O odnosu državljanstva i općinske pripadnosti u Austriji vidi i u: Wendelin, Harald, Schub und Heimatrecht, str. 215.-216., u: Heindl, Waltraud; Saurer, Edith (ur.), Grenze und Staat: Passwesen, Staatsbuergerschaft, Heimatrecht und Fremdengesetzgebung in der oesterreichischen Monarchie 1750-1867., Wien, 2000.

treba prije svega tražiti u činjenici da je moderno državljanstvo izgrađivano na temeljima municipalnih pripadnosti.

OSOBE NEUTVRĐENE OPĆINSKE PRIPADNOSTI 1849. – 1880.

Općinska pripadnost kao način utvrđivanja državljanstva pokazivala se ograničavajućom. Osnovno ograničenje bilo je u njezinoj zatvorenosti i isključujućoj prirodi. Zatvorenost i isključujuća priroda imale su osnovu u činjenici da su općine osobama dvojbene općinske pripadnosti odbijale priznati pripadnost jer su strahovale da će morati snositi troškove uzdržavanja tih osoba budući da je bitan dio sadržaja prava općinske pripadnosti bila dužnost uzdržavanja općinskih pripadnika u slučaju siromaštva. Navedeno možemo ilustrirati na slučaju Matije Martinjaka, nezakonitog sina pokojne Bare Martinjak. Osnovni motiv vođenja postupka bilo je utvrđenje općinske pripadnosti Matije Martinjaka radi snošenja troškova uzdržavanja. Radi utvrđivanja pripadnosti djeteta istraživano je porijeklo majke, mjesto njezina rođenja i njezina migracija. Nakon što je grad Zagreb odbio priznati pripadnost Bari Martinjak, utvrđivano je mjesto iz kojeg je došla u Zagreb te je, temeljem činjenica utvrđenih u postupku, konzultirana Križevačka podžupanija. Nakon što je daljim istraživanjem činjenica utvrđeno da Bara Martinjak nije općinska pripadnica niti jedne općine u području Križevačke podžupanije, konzultirana je s obzirom na indicije Zlatarska podžupanija i općine na njezinu teritoriju. Naposljetku je općina Bedenica iz Zlatarske podžupanije priznala Bari Martinjak pripadnost i preuzela na sebe skrb o djetetu kao zavičajna općina.[39]

Zbog isključujuće prirode općinske pripadnosti, sporovi o općinskoj pripadnosti bili su česti. U tim sporovima predmet spora bilo je konačno utvrđenje općinske pripadnosti osoba nepoznate i sporne općinske pripadnosti. Utvrđivanjem općinske pripadnosti, osoba je upisivana u imenik općinskih pripadnika općine te joj je tek tad mogla biti izdana domovnica.

U osnovi su, s obzirom na državljanstvo, postojala dva osnovna tipa slučajeva utvrđivanja općinske pripadnosti. Prvi tip bili su slučajevi osoba neutvrđene općinske pripadnosti u kojima državljanstvo u načelu nije bilo sporno. Ipak, te osobe bile su onemogućene u ostvarenju niza državljanskih prava, poput izbornog i socijalnih prava i prava na zaposlenje u službama, jer osoba bez domovnice nije mogla dokazati državljanstvo. Drugi tip slučajeva bili su slučajevi osoba neutvrđene općinske pripadnosti kod kojih je u sporu o općinskoj pripadnosti bio prisutan i spor o državljanstvu. Ova dva tipa slučajeva obradit ćemo u nastavku na primjeru relevantne upravne prakse.

---

[39] HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 366/1878.

UTVRĐIVANJE OPĆINSKE PRIPADNOSTI PRESUMIRANIH DRŽAVLJANA

Budući da su imenici općinskih pripadnika bili temeljne evidencije o državljanima, a domovnica temeljni dokaz o državljanstvu, osobe koje nisu bile upisane u imenik neke od općina ili ih ta općina usprkos upisu nije priznavala za svoje općinske pripadnike, do utvrđenja općinske pripadnosti bile su stvarno spriječene u ostvarenju niza državljanskih prava, poput izbornog prava, prava na zaposlenje u službama, prava na putovnicu itd.

Navedeno ćemo ilustrirati na primjeru traženja putovnice u slučaju Matije Capek-Mokusa. Imajući u vidu činjenicu da je za izdavanje putovnice nadležna oblast u kojoj je državljanin općinski pripadnik,[40] Matija Capek-Mokus zatražio je od Bjelovarske podžupanije putovnicu. Međutim, Bjelovarska mu je podžupanija odbila izdati putovnicu, obrazloživši izreku argumentom da Capek-Mokus nije *nadležan* (nema općinsku pripadnost, op. a.) u njezinu području. Podnositelj je nakon toga putovnicu zatražio od grada Bjelovara, no i grad Bjelovar mu je odbio izdati putovnicu argumentom da nije pripadnik grada Bjelovara. Posljedica navedenih izreka bio je spor o općinskoj pripadnosti između grada i Bjelovarske podžupanije.[41] Spor o općinskoj pripadnosti bitno je utjecao na pravnu situaciju Matije Capek-Mokusa koji sve do utvrđenja svoje općinske pripadnosti nije mogao dobiti putovnicu.

Spor Capek-Mokus naposljetku je riješen odlukom Zemaljske vlade na način da je Matija Capek-Mokus dodijeljen općini Ivanovčani s područja Bjelovarske podžupanije zato što je prilikom novačenja Capek-Mokus pred povjerenstvom za novačenje kvalificiran kao domaći vojni obveznik.[42] Dodjelom općini Ivanovčani otklonjena je neizvjesnost o općinskoj pripadnosti, osoba je upisana u imenik općinskih pripadnika te je temeljem tog upisa mogla ishoditi domovnicu i putovnicu.

Slučaj Matije Capek-Mokusa tipičan je slučaj utvrđivanja općinske pripadnosti između hrvatsko-slavonskih općina. Slučajeva utvrđivanja općinske pripadnosti u kojima su hrvatsko-slavonske općine odbijale priznati općinsku pripadnost presumiranim državljanima, bilo je izrazito mnogo.[43] Brojnost sporova bilo je posljedica činjenice da su općine osobama odbijale priznati pripadnost kako na

---

[40] O nadležnosti za izdavanje putovnice i o suprotstavljenim stajalištima Riječke podžupanije koja je zastupala kriterij prebivališta temeljeći svoj stav na člancima 1. i 4. ministarske naredbe od 15. veljače 1857. i na naredbi od 6. ožujka izdanoj radi tumačenja ministarske naredbe i Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade koji je jasno i nedvosmisleno Riječkoj podžupaniji dao do znanja da su oblasti ovlaštene izdavati putovnice samo svojim pripadnicima, tj. zavičajnicima (općinskim pripadnicima) neke od općina u njihovom području, vidi u: HDA 79-UOZV, kutija 445, sv. 13-1 472/1878.

[41] HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 1856/1878 (17645/1878), naročito zapisnik od 2. veljače 1877. sastavljen kod Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Bjelovara, priložen u spisu.

[42] HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 1856/1878 (17645/1878).

[43] Za primjer vidi predmet Stjepana Lapornika. HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 1054/1878; Predmet Leopoldina Brajković. HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 1689/1878; Predmet Josip Najdešćak. HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 1119/1878.

njih ne bi pali troškovi uzdržavanja. U procesu utvrđivanja općinske pripadnosti, stabilizirajući faktor bila je od 1869. godine Zemaljska vlada koja je kao vrhovna instanca djelovala u smjeru priznanja općinske pripadnosti osobama čija je zemaljska, hrvatsko-slavonska pripadnost bila neupitna.

Suprotno stabilizirajućem djelovanju Zemaljske vlade u predmetima utvrđivanja općinske pripadnosti u kojima je zemaljska pripadnost bila nedvojbena, u upravnoj je praksi vidljiv stanoviti otpor Zemaljske vlade u dodjeli općinske pripadnosti osobama koje su prvotno bile nadležne u Ugarskoj i koje su uslijed prebivanja u Hrvatskoj i Slavoniji izgubile svoju prvotnu nadležnost, a novu nisu stekle.[44]

UTVRĐIVANJE OPĆINSKE PRIPADNOSTI OSOBA ČIJE JE DRŽAVLJANSTVO BILO SPORNO

Posebna grupa predmeta utvrđivanja općinske pripadnosti jesu predmeti u kojima je osim općinske pripadnosti bilo sporno i državljanstvo. U pravilu se radilo o sporovima između općina Hrvatske i Slavonije i općina iz Cislajtanije nastalima nakon uspostave ugarsko-hrvatskog državljanstva o statusu hrvatsko-slavonskih doseljenika koji su se u razdoblju jedinstvenog austrijskog državljanstva doselili u Cislajtaniju, odnosno o statusu cislajtanijskih doseljenika koji su se u tom razdoblju doselili u Hrvatsku i Slavoniju. Osnovno pitanje postavljano u postupku utvrđivanja općinske pripadnosti ticalo se činjenice jesu li u razdoblju jedinstvenog austrijskog državljanstva hrvatsko-slavonski doseljenici stekli općinsku pripadnost u nekoj od općina Cislajtanije, odnosno jesu li u tom razdoblju doseljenici iz Cislajtanije stekli općinsku pripadnost u nekoj hrvatsko-slavonskoj općini. Ako su doseljenici u austrijskom dijelu Monarhije stekli općinsku pripadnost, oni su, nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe, smatrani austrijskim državljanima.[45] Suprotno tome, ako nisu stekli općinsku pripadnost u austrijskom dijelu Monarhije, oni su od sklapanja Austro-ugarske nagodbe bili ugarsko-hrvatski državljani. S druge strane, doseljenici iz austrijskih nasljednih zemalja, koji su u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju od 1849. do 1868. godine stekli općinsku pripadnost, od 1868. godine smatrani su ugarsko-hrvatskim državljanima. Ako pak nisu stekli općinsku pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji, a nisu bili javni službenici, oni su i nakon sklapanja Nagodbe zadržavali svoje austrijsko državljanstvo.[46]

Prethodno izložena načelna razmatranja u nastavku ćemo pobliže izložiti na primjeru dva tipična slučaja.[47] Ovi slučajevi važni su stoga što nam daju odgovor

---

[44] Vidi u tom smislu predmet doseljenika iz Ugarske u Rumskoj podžupaniji. HDA 79-UOZV, kutija 459, sv. 13-13 4827/1878.

[45] Vidi: *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*, *op. cit.,* str. 169-170.

[46] O javnim službenicima koji su bili ugarsko-hrvatski državljani, no ne i općinski pripadnici, vidi više u fusnoti 29.

[47] Za više vidi i slučajeve Akačić, u: HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 112/1878., i Schein, u: HDA 79-UOZV, kutija 7, sv. 3 335/1870 (4525/1870).

na pitanje o načinu na koji su pomoću općinske pripadnosti definirane granice ugarsko-hrvatskog i austrijskog državljanstva.

Prvi slučaj jest slučaj Jakova Drugčevića.[48] Do spora je došlo nakon što su i Zemaljska vlada, i Graz, i austrijsko Ministarstvo unutarnjih poslova 1871. godine Drugčeviću odbili priznati pripadnost. Zemaljska vlada nepriznavanje pripadnosti argumentirala je činjenicom da je Drugčević 1862. rasprodao sav imetak koji je imao u Diankovcu, da nije popisan u zadnjem pučkom popisu u Križevačkoj županiji, a također ni u čitavoj Hrvatskoj i Slavoniji, da se 18. srpnja 1870. usprotivio tome da ga se smatra nadležnim u Diankovcu, da se oženio „kod Graza", da mu je žena Štajerka, da s njom ima desetero štajerske djece te da niti on otkad se oženio, a također niti jedno njegovo dijete, nisu bili u Hrvatskoj. Nadalje, činjenicom da je Drugčević odsutan iz zavičaja od 1840. godine, da mu je do 1860. njegova nadležna Križevačka županija produljivala dozvolu izbivanja i da od 1860. Drugčević nije imao odgovarajuću dozvolu hrvatskih vlasti, nego dozvolu boravka gradačkih vlasti u kojoj je izrijekom bilo navedeno da se navedena dozvola ima smatrati kao *domovna isprava*.[49] Grad Graz i austrijsko Ministarstvo unutarnjih poslova Drugčeviću su odbili priznati pripadnost u gradu Grazu stoga što, prema njihovu mišljenju, Drugčević od 1860. godine nije izričito stekao općinsku pripadnost u nekoj od općina kraljevina i zemalja zastupanih u Carevinskom vijeću. Stvarni razlog koji je Poglavarstvo grada Gradeca motivirao da ne prizna pripadnost Jakovu Drugčeviću saznajemo iz izvještaja gradečkog Gradskog poglavarstva štajerskom Namjesništvu od 1. ožujka 1871. u kojem je Poglavarstvo ustvrdilo da bi ono, priznanjem pripadnosti, preuzelo financijski teret koji bi odgovarao kapitalu od 46.000 forinti.[50]

Za predmet Drugčević značajno je da se u čitav spor upleo i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ministar s molbom Zemaljskoj vladi da Drugčeviću prizna pripadnost u Diankovcu. Zemaljska vlada nije, međutim, odmah popustila pod pritiscima, nego se hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom ministru obratila s dopisom u kojem je ustvrdila da bi priznanje pripadnosti prouzročilo bitan financijski teret.[51]

Iako je Zemaljska vlada odbila priznati pripadnost Drugčeviću, ponovljena su nastojanja austrijskog ministra unutarnjih poslova da Drugčeviću bude priznata pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji.[52] Zemaljska vlada se još jednom pokušala oduprijeti molbom da joj se dostave odgovarajuće odredbe o općinskoj pripadnosti temeljem kojih nije moguće priznati pripadnost Jakovu Drugčeviću u Grazu[53] te

[48] Jakov Drugčević rođen je 1824. godine u Križevačkoj županiji u Diankovcu, a rodno je mjesto napustio 1840. godine, otišavši najprije u Karlovac, da bi se kasnije konačno nastanio u Grazu. HDA 79-UOZV, kutija 4, sv. 1 259/1869 (4702/1871).

[49] *Ibid.*

[50] *Ibid.*

[51] *Ibid.*

[52] Ponovljeno nastojanje austrijskog ministra unutarnjih poslova bilo je motivirano činjenicom da je Gradsko vijeće Graza odlukom od 26. srpnja 1871. godine Drugčeviću odredilo izgon iz gradačke općine. HDA 79-UOZV, kutija 4, sv. 1 259/1869 (11618/1871).

[53] Nakon ponovne intervencije austrijskog ministra unutarnjih poslova, Zemaljska se vlada obratila Namjesništvu u Grazu s molbom da joj priopći važeće propise o zavičajnosti. *Ibid.*

je naposljetku, nakon što su joj ti propisi dostavljeni i nakon što je utvrđeno da Namjesništvo u Gracu nije u mogućnosti prisiliti gradečko Gradsko vijeće da primi Jakova Drugčevića u općinsku svezu, priznala Drugčeviću pripadnost u općini Dijankovec.[54] Nakon toga Zemaljska vlada je o priznanju nadležnosti obavijestila Križevačku županiju kojoj je naloženo da o tome obavijesti općinu Diankovec, a također je naloženo kotarskoj oblasti da Drugčeviću izda domovnicu čim to bude tražio.[55]

Drugčević je na ovaj način priznat ugarsko-hrvatskim državljaninom, iako to, kao što je vidljivo iz spisa, nije želio. Ugarsko-hrvatsko državljanstvo priznato je i njegovoj ženi budući da je žena slijedila općinsku pripadnost muža, a također i njegovoj djeci. Zemaljska vlada u konačnici je popustila pod pritiscima austrijskog Ministarstva unutarnjih poslova i hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog ministra te je postupila protivno prvotnoj ideji nepriznanja pripadnosti. Značajno je pri tome istaknuti da su, što nije bila karakteristika velike većine slučajeva o utvrđivanju općinske pripadnosti, u spor uključeni i austrijsko Ministarstvo unutarnjih poslova, suprotno praksi koja je išla do razine Namjesništva, ali i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ministar, koji je neovisno o nizu argumenata kojima je Zemaljska vlada nastojala opravdati isključivanje, među kojima je naročito jak formalni argument izdavanja domovnice po gradačkom ravnateljstvu, zauzeo suprotno stajalište.

Drugi slučaj koji ćemo izložiti jest predmet Tereze Žunk. Tereza Žunk bila je služavka koja se doselila u Zagorje iz Štajerske te je u Krapinskim Toplicama, dvadeset godina prije zametnutog spora, rodila kćer Josipu. Raspravu je iniciralo ravnateljstvo Bolnice milosrdne braće iz Zagreba s ciljem utvrđenja općinske pripadnosti i podmirenja troškova liječenja Josipe Žunk. Nakon podulje rasprave o nadležnosti, Tereza Žunk i kći Josipa Žunk odlukom su okružnog satništva u Mariboru od 26. listopada 1878. dodijeljene štajerskoj općini Rothsvein.[56] Utvrđenjem općinske nadležnosti u štajerskoj općini posljedično im je utvrđeno i austrijsko državljanstvo. Iz slučaja Žunk vidljivo je da je Unutarnji odjel Zemaljske vlade, s obzirom na indicije o tome da su Tereza i Josipa Žunk strane državljanke, inzistirao na utvrđenju njihove pripadnosti, odbijajući ih klasificirati kao osobe nepoznate pripadnosti i utvrditi im općinsku pripadnost u Hrvatskoj i Slavoniji. Motivaciju za postupanje Zemaljske vlade treba prije svega tražiti u činjenici da bi u slučaju neutvrđene nadležnosti bolnoopskbni troškovi pali na teret hrvatsko-slavonskog zemaljskog proračuna. Indikativno je da je Zemaljska vlada u odbijanju priznanja pripadnosti išla toliko daleko da je čak prešla preko činjenice da je Josipi Žunk 30. ožujka 1872. izdana služinska knjiga od kotarske

---

[54] Pri tome je Zemaljska vlada, priznajući nadležnost, konstatirala da ovime štiti dosadašnjeg *ovozemnog pripadnika*. HDA 79-UOZV, kutija 78, sv. 6 319/1872 (953/1872).

[55] *Ibid*.

[56] HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 126/1878.

oblasti Sv. Križ u kojoj je za njezinu zavičajnu općinu bila naznačena općina Sv. Križ.[57]

ZAKLJUČAK

Bitni nedostaci austrijskog sustava stjecanja i gubitka državljanstva, uvedenog u Hrvatsku i Slavoniju u razdoblju otvorenog apsolutizma, bili su njegovafragmentarnost i činjenica da tim sustavom nije uvedeno pravno pravilo temeljem kojega bi državljanski korpus bio stabiliziran.

Zbog ovih nedostataka državljanskog prava, u praksi je općinska pripadnost korištena kao način dokazivanja državljanstva. Općinska pripadnost pokazivala se naročito korisnom s obzirom na činjenicu da je propisima o općinskoj pripadnosti iz vremena pseudoustavnosti općinska pripadnost definirana komplementarno državljanstvu pa su i općinska pripadnost i državljanstvo bili dio šireg sustava javnopravne pripadnosti. Vrijedilo je, naime, načelo po kojemu su svi općinski pripadnici ujedno i državljani i obrnuto.

Pravilo dokazivanja državljanstva pomoću općinske pripadnosti imalo je bitno ograničenje u tomu što je općinska pripadnost bila isključujuća i što nije uvijek, u pravilu u slučaju migracija, bila poznata odnosno nedvojbena. U osnovi su postojala dva tipa slučajeva utvrđivanja općinske pripadnosti. Prvi tip bili su slučajevi u kojima je općinska pripadnost sporna, no u kojima se austrijsko, odnosno od 1868. godine ugarsko-hrvatsko državljanstvo presumiralo. Drugi tip slučajeva jesu slučajevi u kojima je u utvrđivanju općinske pripadnosti stvarno bio prisutan i spor o državljanstvu. Međutim, zajedničko i jednom i drugom tipu slučajeva bilo je da je tek utvrđivanjem općinske pripadnosti osoba mogla ishoditi domovnicu i time dokazati svoju općinsku pripadnost i državljanstvo.

Austrijski model stjecanja i gubitka državljanstva zadržao se na prostoru Hrvatske i Slavonije sve do stupanja na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva 1880. godine. Novim zakonom uvedeno je pravilo presumpcije ugarsko-hrvatskog državljanstva svih rođenih i nađenih u zemljama ugarske krune čime je državljanski korpus bitno stabiliziran i čime je problematika utvrđivanja državljanstva dobila bitno uporište u sustavu pravila državljanskog prava.

[57] HDA 79-UOZV, kutija 313, sv. 4-5 126/1878 (3526/1878).

Literatura:

Bernatzik, Edmund, *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, Wien, 1911.

Burger, Hannelore, Passwesen und Staatsbürgerschaft, str. 3.-172., u: Heindl, Waltraud;

Saurer, Edith (ur.), Grenze und Staat: Passwesen, Staatsbuergerschaft, Heimatrecht und Fremdengesetzgebung in der oesterreichischen Monarchie 1750-1867., Wien, 2000.

Derenčin, Marian, *Tumač k obćemu austrijskomu gradjanskomu zakoniku,* knjiga I,

Zagreb, 1880.

Fahrmeir, Andreas, *Citizens and Aliens: Foreigners and the Law in Britain and the*

German States, 1789-1870, New York, Oxford, 2000.

Flournoy, Richard W. Jr. i Hudson, Manley O. (ur.), *A Collection of Nationality Laws of Various Countries as Contained in Constitutions,Statutes and Treaties*, New York, 1929.

Gosewinkel, Dieter, *Einbürgern und Ausschließen: Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland*, Bonn, 2003.

Ivanda, Stipe (ur.), *Zbirka propisa o državljanstvu hrvatskomu,* Zagreb, 1995.

Krišković, Vinko, *Upravno pravo/predavanja Vinka Kriškovića*, Zagreb, oko 1910.

Lanović, Mihajlo, *Privatno pravo Tripartita,* Zagreb, 1929.

Milner, Emanuel, Österreichische Staatsbürgerschaft und der Gesetzartikel L:1879 über den Erwerb und Verlust der Ungarischen Staatsbürgerschaft, Tübingen, 1880.

Mutavdjić, Koloman, *Zavičajno pravo: Zakon od 30. travnja 1880. ob uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava*, Zagreb, 1894.

Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918.,* Split, 2004.

Tobler, Felix, Migracije hrvatskog srednjeg i nižeg plemstva u područje austrijsko-ugarske granice u 16. i 17. stoljeću i problem „familijara“, str. 5-24., *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, listopad 1979.

Vuković, Mihajlo, *Opći građanski zakonik*, Zagreb, 1955.

Wendelin, Harald, Schub und Heimatrecht, str. 173.-343., u: Heindl, Waltraud; Saurer,

Edith (ur.), Grenze und Staat: Passwesen, Staatsbuergerschaft, Heimatrecht und Fremdengesetzgebung in der oesterreichischen Monarchie 1750-1867., Wien, 2000.

Pravni akti, zbirke pravnih akata, komentari zakona, upravna praksa:

Austrijski opći građanski zakonik, *Justizgesetzsammlung*, br. 946/1811.

Carski patent od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni općinski red za kraljevski grad Zagreb, *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju,* kom. VII., br. 43., 1850.

Carski patent od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni općinski red za kraljevski grad Osijek, *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju,* kom. VIII., br. 45., 1850.

Carski patent od 24. travnja 1859. godine kojim se izdaje novi općinski zakon, *Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XII., broj 82., 1859.

Čepulo, Dalibor, Krešić, Mirela, Hlavačka, Milan, Reiter, Ilse, *Constitutions of the World* from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century, Croatian, Slovenian *and Czech Constitutional Documents 1818-1849*, *Vol. 9.*, Berlin, New York, 2010.

HR Hrvatski državni arhiv, fond 79 – Unutarnji odjel Zemaljske vlade za kraljevine Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju.

Izborni red za hèrvatsko-slavonski sabor iz godine 1861., u: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, II-66adl.1.

Kazneni zakon o zločinstvima i teškim redarstvenim prestupcima, od 3. rujna 1803., *Justizgesetzsammlung*, 626./1803.

Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu, Zagreb, godište 1880., str. 169-170.

Patent o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832., *Justizgesetzsammlung*, br. 2557/1832.

Privremena banska naredba od 19. kolovoza 1851. za opravljanje općinskih poslova u gradovima i trgovištima s magistratima kraljevine Hrvatske i Slavonije, *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju,* kom XVIII., br. 146., od 11. listopada 1851.

Smrekar, Milan, *Ustavno zakonoslovlje: Sbirka ustavnih zakona i propisa valjanih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1888.

Smrekar, Milan, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji,* knjiga III., Zagreb, 1902.

Zakonski članak II: 1870. sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o uređenju sabora istih kraljevina, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju,* 1870., komad XV.

Zakonski članak III: 1870. sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije o izbornom redu za sabor istih kraljevina, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju,* 1870., komad XV.

Zakonski članak XII. 1870., zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora o proglašavanju zajedničkih ugarsko-hrvatskih zakona u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju,* komad XII., 1870.

Zakonski članak XVI:1870. o uređenju općina i trgovišta koja nemaju uređenog magistrata, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju,* 1871., komad III.

Zakonski članak XLIII:1871. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o državnom ugovoru, sklopljenom 20. rujna 1870. sa Sjedinjenim Američkim Državama u predmetu uređenja državljanstva iseljenika, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju,* 1871., komad XXII.

Zakonski članak L. od 1879. godine o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju,* 1880., Komad VII.

DETERMINING CITIZENSHIP IN SLAVONIA 1849- 1880

The basic aim of this paper is to present the problem issues of establishing citizenship in Croatia and Slavonia between the declaration of the Octroyed constitution until the Hungarian Citizenship Act was enacted in 1880. Firstly, the development of citizenship from 1849 to 1880 is presented briefly. Then, the shortcomings of citizenship law are analyzed in relation to establishing citizenship, as is the theory on belonging to a particular municipality as a fundamental way of establishing citizenship and the problem issues of persons of unknown municipality affiliation.

Key words: *establishing, citizenship, municipality affiliation, Croatia and Slavonia*